

Godišnjak Fakulteta političkih nauka 19, no. 33–34: 87–109

Izvorni naučni članak

https://doi.org/10.18485/fpn_godisnjak.2025.19.33_34.4

Primljen: 1.11.2025.; Prihvaćen: 27.12.2025.

Milan Blagojević*

Ko se smeje zlo ne misli: politički humor kao metoda nenasilne akcije građanskih protesta u Srbiji

Apstrakt

Jedno od najprepoznatljivijih obeležja građanskih protesta koji u Srbiji kontinuirano traju od novembra 2024. godine jeste strateška upotreba političkog humora u okviru široke *big-tent* koalicije različitih građanskih pokreta i pojedinaca. U uslovima političke represije i skoro potpune dominacije vlasti nad tradicionalnim medijima, tzv. laftizam se ističe kao jedno od najjačih oruđa u arsenalu prodemokratskih pokreta, jer predstavlja idealno asimetričnu taktiku – nasilni odgovor na nju je kontraproduktivan, imitiranje nespreno, proizvodnja decentralizovana, a inkubatori kreiranja viralnih mimova i satiričnih poruka prilagođeni do sada pasivnim mlađim generacijama, koje su u međuvremenu postale primarni akteri demokratskih protesta. Polazeći od teoretskih pretpostavki utemeljenih od strane profesora Džina Šarpa kao „Makijavelija nenasilne akcije”, rad istražuje kako se politički humor kroz satiru, parodiju i kulturu mimova strateški koristi za osporavanje autoritarnizma, artikulisanje otpora, delegitimizaciju propagande vladajućih struktura, prevazilaženje strahova i mobilizaciju građana, istovremeno ukazujući na ograničenja i potencijalne opasnosti prevelikog oslanjanja na humor kao metodu nenasilne akcije.

Ključne reči:

Politička satira, aktivizam, društvene mreže, studentski pokret, *meme* kultura, građanski protesti u Srbiji 2024/2025

* Institut društvenih nauka u Beogradu. Kontakt adresa: m.blagoevich@gmail.com

UVOD

Nesumnjivo je da upotreba humora i satire kao instrumentata političke borbe, kako u međunarodnoj, tako i u unutrašnjoj areni, nije novijeg datuma. Od predstava starogrčkog satiričara Aristofana kao kritike tadašnjih atinskih političara¹, Seneke i njegovog izrugivanja caru Klaudiju u starom Rimu², preko srednjovekovnih karnevala, modernih propagandnih tehnika XX veka, do savremene „mim-kulture“ na onlajn bojištu tekućeg američkog kulturnog rata, ne bi bilo preterano reći da je politička satira stara koliko i sama politika. Prilagođavajući kontekst satire duhu vremena i određenom kulturnom prostoru, ali i raspoloživom stepenu razvijenosti tehnologije za prenos poruke, politički humor je u svakom vremenu i na svakom podneblju zadržavao univerzalnost primene i zasnovanost na istim teorijskim postavkama. Izvor njegove produkcije, kako profesor Ofer Feldman ističe, mogu biti svi politički akteri podjednako³ – opšta javnost, političari i masovni mediji⁴. Kada nasilje, zavera ili pobuna nisu bile opcije, humor je bio oruđe potlačenih, no istovremeno, „na svaku šalu na račun tiranije dolazila je šala moćnih na račun slabih“⁵. Istorijski gledano, politički humor ispoljavao se kao konzervativan, onaj koji podržava ustaljene institucije i norme, te koriguje odstupanja od njih, i radikalniji, onaj koji te norme izaziva i degradira simbole i ideje koje određeno društvo smatra „svetim“⁶. Takođe, karikaturalno izrugivanje „Drugome“ s ciljem jačanja unutargrupne solidarnosti i delegitimizacije zahteva „Drugog“ gotovo je neizbežno u uslovima rastućih međunarodnih tenzi-

¹ Stephen Halliwell, „Aristophanic Satire“, *The Yearbook of English Studies*, Vol. 14, Satire Special Number, Essays in Memory of Robert C. Elliott 1914–1918, p. 15.

² Lorraine Boissoneault, *When Actors Mixed Politics and Comedy in Ancient Rome*, Smithsonian Magazine. Dostupno preko: <https://www.smithsonianmag.com/history/when-actors-mixed-politics-and-comedy-ancient-rome-180963005/> (pristupljeno 7. oktobra 2025).

³ Ofer Feldman, „Humor and Politics: A Conceptual Introduction“, in: Ofer Feldman (ed.), *Political Humor Worldwide: The Cultural Context of Political Comedy, Satire and Parody*, Springer Nature Singapore, 2024, p. 24.

⁴ Značaj satiričnih TV programa (kao što su *Saturday Night Live*, *Conan* ili u slučaju Srbije, *24 minuta*) jeste, kako Feldman navodi, to što oni mogu predstavljati jedan od vodećih izvora informisanja za mlade. Isto, p. 18.

⁵ Lorraine Boissoneault, *When Actors Mixed Politics and Comedy in Ancient Rome*, Smithsonian Magazine. Dostupno preko: <https://www.smithsonianmag.com/history/when-actors-mixed-politics-and-comedy-ancient-rome-180963005/> (pristupljeno 7. oktobra 2025).

⁶ Ronald G. Webb, „Political use of humor“, *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 38, No.1, pp. 36–42.

ja ili rata,⁷ ali i ništa manje učestalo u situaciji kada je „Drugi” unutrašnji neprijatelj u vidu tiranskog vođe poput Šaha Reze Pahlavija u Iranu, ili bezlične totalitarne ideologije u Istočnoj Nemačkoj. Bilo da je reč o međunarodnom sukobu, autoritarnom vođi ili sistemu, potiče li „odozdo-nagore” iz građanstva, ili je strateški plasiran od samih političkih figura, ima li za cilj očuvanje ili demontažu postojećih institucija i normi, politički humor se, kako najstarija i za potrebe ovog rada najpodesnija teorija ističe, zasniva na ideji superiornosti, prema kojoj je najbolji način da se ispolji superiornost jedne grupe nad drugom kroz „agresivni, posprdni, nemilosrdni humor, koji omalovažava glupost i slabost targetirane grupe”⁸. Ovakvo viđenje možda najsveobuhvatnije obuhvata suštinu (političkog) humora, no, ono svakako nije jedina teorija o njegovom poreklu. Teorija o društvenoj funkciji humora kao sredstva jačanja unutargrupne kohezije, kao i teorija „rasterećenja”, koja u humoru vidi način za oslobađanje nagomilane psihološke napetosti i stresa⁹, mogu biti posebno korisne za proučavanje političkog humora u uslovima nenasilne borbe protiv autokratskih režima.

Periodi međunarodnih sukoba i suprotstavljanja spoljnom agresoru su posebno podsticajni za proizvodnju ratnog političkog humora. To se odnosi kako na državnu propagandu – poput antinemačkih karikatura iz sovjetske štampe ili učešća studija *Disney* u američkoj vladinoj propagandi u vidu kratkometražnog crtanog filma *Der Fuehrer's face*¹⁰, tako i na humor kao oblik građanskog aktivizma, prkosni bunt nemoćnih, način da se zbiju redovi i ojača moral u trenucima krize. Ovo je dobro uočljivo na primeru rata u Ukrajini, gde je zabeležena intenzivna onlajn aktivnost građana u decentralizovanoj i od države nezavisnoj proizvodnji i distribuciji političke satire kao oblika doprinosa ratnim naporima, kako autorke Klumbajt (Klumbyté) i Jeremijeva (Yeremieva) pokazuju analizirajući 366 internet mimova i karikatura zabeleženih na ukrajinskim društvenim mrežama i veb-sajtovima od 22. februara 2022. do 1. januara 2023.¹¹

⁷ Konstantinos Travlos, Doruk Akyüz, and Ceren Mert Travlos, “Caricaturing the enemy: caricatures and the Greek-Turkish War 1912–1922”, *The European Journal of Humour Research*, Vol. 10, No. 4, p. 59.

⁸ Ofer Feldman, “Humor and Politics: A Conceptual Introduction”, in: Ofer Feldman (ed.), *Political Humor Worldwide: The Cultural Context of Political Comedy, Satire and Parody*, Springer Nature Singapore, 2024, p. 4.

⁹ Isto, pp. 6–7.

¹⁰ Amanda Michelle Cunningham, *Walt Disney and the propaganda complex: Government funded animation and Hollywood complicity during WWII*, master teza, Univerzitet u Nevadi, Las Vegas, 2014, pp. 40–43.

¹¹ Neringa Klumbyté, and Kateryna Yeremieva, “Ukrainian War Humor and Civic Activism in 2022”, *Nationalities Papers*, p. 3.

Međutim, u situaciji ratnog sukoba sa spoljnim neprijateljem, efikasnost „komičnog otpora” određena je dvema specifičnostima: prvo, može se pretpostaviti da u takvom scenariju politički humor „odozdo-nagore” cirkuliše u homogenoj populaciji koja je ujedinjena spoljnom opasnošću,¹² i drugo, budući da je reč o sukobu koji je već oružanog karaktera, disproporcija moći napadača s jedne, i napadnute države i njenog stanovništva s druge strane, nije velika kao u slučaju borbe demonstiranata sa autoritarnim vlastima.

Potonji slučaj je onaj u kojem komedija kao oružje nosi veću težinu. Asimetrija moći između aparata sile autokratskog režima i demonstiranata i aktivista takva je da direktni sukob nije opcija iz nekoliko razloga: prednost vlasti koja raspolaže monopolom fizičke sile je neosporna, upotreba nasilja granicu između „dobrih” i „loših” čini zamagljenom, i najbitnije, ovim putem građanski otpor se svodi na manji broj fizički najspremnijih muškaraca, eliminišući tako hiljade studenata, penzionera, roditelja i ostalih građana iz rezervoara kritične mase¹³. Imajući u vidu takve odnose moći, profesor Džin Šarp (Geene Sharp), često opisivan kao „otac nenasilne borbe”, 1973. godine prvi put objavljuje *Politiku nenasilne akcije* kao svojevrsno uputstvo svim građanskim aktivistima koji biraju nenasilne metode kao treći put između pasivne poslušnosti i oružane pobune. Sa idejom da izvor moći leži u samom društvu, te da stoga i „moć diktature može biti uništena uskraćivanjem saradnje ljudi koji režim čine mogućim”, Šarp navodi i humor kao jedno od „nenasilnih oružja” za eroziju stubova režimske podrške¹⁴. Tako je strateška komedija, u Srbiji već korišćena tokom demonstracija 1996/1997. i 2000, očekivano bila prisutna od samog početka talasa protesta koji su od 1. novembra 2024. zahvatili celu državu. Bliža analiza različitih uličnih performansa, satiričnih parola i transparenata prisutnih na protestima u nekoliko velikih gradova, predstavljaće nastojanje da se proceni uloga humora u pogledu unutargrupne kohezije fronta pobune u Srbiji i njegova efikasnost u pogledu abrazije režimskih stubova podrške, ali istovremeno pruži i odgovor na pitanje šta subverzivni humor ne može, odnosno koliko daleko antiautoritarni pokreti mogu stići oslanjajući se na ovo kreativno sredstvo nenasilne akcije.

¹² Jedno upečatljivo svedočanstvo o homogenizujućoj moći spoljnog agresora navodi Srđa Popović ističući anegdotu o tome kako su se na početku NATO bombardovanja SRJ „neki od najgorčnijih protivnika Miloševićeve vladavine – uključujući i nekoliko članova Otpora... zatekli kličući našem autokratskom predsedniku jer se prkosno suprotstavlja Zapadu” (Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, Albion Books, Beograd, 2019, str. 150).

¹³ Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 152, 69.

¹⁴ Geene Sharp, *How Nonviolent Struggle Works*, The Albert Einstein Institution, Boston, MA, 2013, pp. 13–15.

SKEČ PROTIV PALICE

Komedija kao političko oružje duboko je određena kulturno-istorijskim kontekstom društva ili etničke grupe u okviru koje se primenjuje. Izraelsko-japanski sociolog Ofer Feldman u tom pogledu slikovito naglašava kontrast između ova dva društva: u Japanu, „šale na račun cara su nezamislive“, dok je „politička satira ekstremno retka, a izrugivanje javnim funkcionerima u medijima nije dobrodošlo“¹⁵. Nasuprot tome, u Izraelu je politički humor uobičajena pojava, prisutna od njegovog osnivanja, a šale na račun političkog rukovodstva sastavni su deo kulture. Sklonost Izraelaca da se izruguju političarima, ali i da se služe stereotipnim etničkim humorom na sopstveni račun, „umnogome je zasnovana na jevrejskoj istoriji patnje i odbacivanja“¹⁶, gde je humor bio način da se Jevreji nose sa „neprijateljstvom i mržnjom kao nezostavnim delovima svakodnevnog života“, ali uz optimističnu poruku da će „Jevreji preživeti u inat svoj patnji i teškim situacijama“¹⁷.

Srpski pristup političkom humoru u velikoj meri podseća na izraelski iz navedenog primera. U svom nastojanju da iskustva srpske nenasilne borbe prenese na Tajland, autorka Sombatpoonsiri (Sombatpoonsiri) u svojoj studiji o upotrebi subverzivnog humora u Srbiji primećuje kako njegovi koreni leže u kulturno-istorijski utemeljenoj sklonosti ka crnom humoru kao „mehanizmu preživljavanja“, te da su početkom studentskih protesta 1992, srpski demonstranti komične protestne taktike najpre počeli da koriste intuitivno i spontano, a tek potom kao deo taktičkog planiranja¹⁸. Bez obzira na nedostatak jasnog cilja i *ad hoc* organizacioni karakter, kao i na činjenicu da je humor i ranije bio upotrebljavan u političkom kontekstu, protesti iz 1992. predstavljali su razbijanje leda za političku potrebu humora koji je tada prvi put u novijoj istoriji doživeo masovnu primenu na ulici i time bespovratno postao deo javne sfere. Tako su tada prvi put upotrebljeni neki od kulturnih satiričnih slogana poput „SPS – Guns ‘N’ Roses“, „Dosta Tanatosa, ja sam za Eros!“ i drugi¹⁹. Jasno je, međutim, da je funkcija humora u ovom slučaju ipak bila bliža teoriji „olakšanja“ nagomilanog stresa nego taktičkoj upotrebi humora sa subverzivnom političkom namerom.

¹⁵ Ofer Feldman, „Humor and Politics: A Conceptual Introduction“, nav. delo, p. 21.

¹⁶ Isto, p. 19.

¹⁷ Linda Weiser Friedman, and Hershey H. Friedman, „Jewish Humor as a Survival Tool and a Bridge to Social Justice“, in: Ofer Feldman (ed.), *Political Humor Worldwide: The Cultural Context of Political Comedy, Satire and Parody*, Springer Nature Singapore, 2024, p. 148.

¹⁸ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, Syracuse University Press, New York, 2015, p. 17.

¹⁹ Isto, p. 17.

Već je u sledećem ciklusu demonstracija, 1996/1997, politički humor počeo da dobija taktička obeležja o kojima piše Šarp: karnevalsku atmosferu, humoristične performanse i skečeve („teatar apsurdna”), aforistične grafite i kreativne transparente kao deo koordinisanih i planskih napora demonstranata da upotrebe humor kao metodu nenasilnog otpora²⁰. Vesela atmosfera i (planirano) nenasilje bili su primarna strategija ovih protesta, sa idejom da vlast neće znati kako da odgovori na nenasilni otpor, odnosno da, kako Popović ističe, „ciljani humor često izaziva trapavu i nespretnu reakciju protivnika”, te da „autokrate uvodi u 'dilema' scenarije²¹ u kojima često gube [...] bez obzira na to kako odaberu da reaguju”²². U skladu sa time, još jedno od obeležja demonstracija iz 1996/1997. bili su komični ulični skečevi („Potraga za rektorom”, „Kordon ljubimaca”, „Miss Univerziteta / Mister policije”, „Dedinje – zabranjeni grad”), koji su predstavljali začetak prakse koju će pokret Otpor dodatno usavršiti, a koja će biti korišćena i u studentskim protestima 2024/2025. Takođe, indikator velike kreativne energije građanskih protesta bila je i raznovrsnost poruka i transparentata, čiji je dominantni motiv i tada bio izrugivanje konkretnim pojedincima iz vlasti, a pogonsko gorivo izjave ili politike koje su dolazile od njenih predstavnika.²³ Građanska solidarnost i generalno kosm-

²⁰ Od 198 taksativno navedenih konkretnih metoda nenasilnog otpora, politički humor se uglavnom nalazi u prvom poglavlju o „metodama nenasilnog protestovanja i ubeđivanja”, gde se posredno ili neposredno provlači kroz šest od 10 „klastera”: formalne izjave (1. javni govori), komuniciranje sa širom publikom (7. slogani, karikature, simboli i 8. baneri, poster i natpisi), grupno zastupanje (14. satirične „nagrade”), simbolični javni akti (18. prikazivanje zastava, 19. nošenje simbola, 21. uručivanje simboličnih objekata, 26. „protest farbom”), pritisci na pojedince (31. „proganjanje” i 32. ruganje), drama (35. humoristični skečevi i šale i 36. performansi i predstave), procesije (38. marševi i 39. parade), odavanje počasti (44. satirične „sahrane”). Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, Porter Sargent Publishers, Boston, MA, USA, 1980, pp. 119–149.

²¹ Ovde je reč o praksi koju Džin Šarp određuje kao „politički džiju-džicu”, gde disproporcionalno nasilni odgovor autoritarne vlasti samo krnji njenu bazu podrške, a ojačava moralnu superiornost nenasilnih demonstranata. Isto, p. 110.

²² Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 86.

²³ Neki od upečatljivijih primera reakcije na nevešte pokušaje diskreditacije demonstranata (kakve ćemo vidati i 2024/2025) jesu transparenti poput „Šačica – jedinica mere koja obuhvata 20.000 jedinki”, „Mrzim sve nemačko, marke mi” (u vezi sa navodnim nacističkim karakterom studenata), ili skeč koji su aktivisti Otpora izveli u Užicu, Kraljevu i Subotici, kada su ispod kartonske makete mosta postavili olovke, a onda prolaznicima govorili kako je „most miniran”, ironično se izrugujući tezi da studenti pripadaju „omladinskoj terorističkoj organizaciji” (Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, p. 96).

politiški karakter demonstracija svedoče o njima kao o „festivalu slobode”²⁴, čiji je glavni doprinos bio u oslobađanju od straha kao temelja diktatorske vlasti²⁵, što predstavlja, iz perspektive današnjih studentskih protesta, najbitnije nasleđe protesta sredine devedesetih.

Ovi protesti, naravno, nisu bili bez nedostataka i slabosti. Kao mahom urbanom fenomenu podstaknutom izbornom krađom, njima je nedostajao dugoročni krovni cilj. Uz to, podrazumevani rizik uličnih kampanja jeste taj da s vremenom dođe do osipanja, odnosno gubitka zamaha.²⁶ Politički humor je stoga doživeo svoj puni strateški izraz tek sa osnivanjem pokreta Otpor, koji je, poučen ranijim iskustvima, umnogome otklonio mnoge „dečije bolesti” prethodnih demonstracija. Prvo, Otpor je svoju strategiju bazirao na PR kampanjama i fotogeničnim skečevima koje je sprovodio manji broj aktivista. Drugo, pokret je delovao na nacionalnom nivou, sa celijama širom zemlje. Treće, imao je jasan dugoročni cilj, odnosno ono što Popović, služeći se američkom vojnom terminologijom naziva „gušćijim jajetom”²⁷. Konačno, podrazumevao je decentralizovanu organizaciju i kolektivno vođstvo, što će se 24 godine kasnije ponovo pokazati kao značajno.²⁸ Imajući to u vidu, talas protesta koji je započeo 22. decembra 2024. velikim skupom građana i studenata u Beogradu,²⁹ nije nastao u vakuumu: u trenutku njegovog pokretanja, tradicija uličnih kampanja i bogat repozitorijum nenasilnih taktika čiji je humor bitan element, već su postojali.³⁰

Treba istaći da nema dokaza da se današnji studentski pokret direktno rukovodi priručnikom Džina Šarpa. No, većina pobrojanih humorističnih taktika već je primenjivana u praksi. Neke od retkih metoda koje nisu iskorišćene u slučaju protesta 2024/2025. bile bi, na primer, *earthwritting* i *skywritting*, odnosno isticanje slogana velikog formata čitljivih sa neba i na nebu, ili npr. „gerilsko” ispisivanje poruka na javnim zgradama i objektima poput displeja javnog prevoza, što je učinjeno 1968. u ČSSR, kada su na praškim autobusima isticane poruke protiv

²⁴ Isto, p. 69.

²⁵ Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 87.

²⁶ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, pp. 79–80.

²⁷ Srđa Popović, Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 136.

²⁸ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, pp. 81–82.

²⁹ *Veliki protest u Beogradu na fotografijama*, BBC News na srpskom. Dostupno preko: <https://www.bbc.com/serbian/articles/c140v1e13r5o/lat> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

³⁰ Katarina Beširević, „'Nisi nadležan': How a Student Movement Dictates Political Change in Serbia (2024/2025)”, *Contemporary Southeastern Europe*, Vol. 12, No. 1, p. 31.

invazije Varšavskog pakta³¹. Studentski pokret, kako Maksimović i Popović navode, jeste decentralizovan, ali je po svoj prilici svakako koordinisan.³²

“THINGS ARE NOW IN MOTION THAT CANNOT BE UNDONE”

Poput protesta iz 1996, studentski, a potom i širi građanski protesti iz 2024. godine predstavljali su pravu erupciju dugo potisnutog kritičkog duha i spontane kreativnosti, pre svega u vidu najlakše, najmasovnije i „najjeftinije“ aktivnosti iz arsenala nenasilnih tehnika – pravljenja i isticanja slogana na transparentima. Premda je epicentar njihove proizvodnje nesumnjivo na univerzitetima, za razliku od pažljivo osmišljenih i sprovedenih kampanja otpora koje su uključivale manji broj motivisanih aktivista, na osnovu obima njihovih produkcije (ili čak hiperprodukcije) i broja pojedinaca uključenih u nju, ovakvu aktivnost možemo posmatrati kao decentralizovanu i autonomnu, sa pretpostavkom da je rapidna ekspanzija studentske kreativne energije, posebno u inicijalnim fazama protesta motivisanih napadom na studente FDU³³, u skladu sa teorijom humora kao ventila za oslobađanja pritiska³⁴.

Za analizu tematske raznovrsnosti upotrebljenih slogana od posebne koristi je baza fotografija prikupljena od strane grupe autora sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, koja uključuje 929 fotografija transparentata sa 35 fakulteta univerziteta u Beogradu, Nišu, Novom Sadu i Kragujevcu³⁵. Detaljnijom analizom autori su utvrdili da je 97% slogana na srpskom jeziku, od čega je 80% pisano ćirilčnim pismom. Oni ističu zanimljivu konstataciju da se u uslovima konstantne proizvodnje zvaničnog medijskog narativa o „blokaderima“ kao

³¹ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, nav. delo, p. 130.

³² Breza Race Maksimović i Srđa Popović, *How Serbian Students Created the Largest Protest Movement in Decades*, Journal of Democracy. Dostupno preko: <https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/how-serbian-students-created-the-largest-protest-movement-in-decades/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).

³³ *Veliki protest u Beogradu na fotografijama*, BBC News na srpskom, nav. delo.

³⁴ Ofer Feldman, “Humor and Politics: A Conceptual Introduction”, nav. delo, p. 140.

³⁵ Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518> (pristupljeno 2. oktobra 2025).

„stranim plaćenicima”³⁶, dominacija ćirilice može posmatrati kao svojevrsna kontradiskurzivna taktika koja treba da ospori takve tvrdnje, dok činjenica da su gotovo svi transparenti na srpskom jeziku govori da se ciljna grupa ovih poruka nalazi unutar države, bilo da je reč o predstavnicima vlasti ili samih demonstranata³⁷. Još jedna distinkcija protestnih slogana koju izdvajaju jeste pravac komunikacije, prema kojima oni mogu biti interni, usmereni „ka članovima sopstvene grupe”, i eksterni, ka široj javnosti.³⁸ Pored ove, za potrebe rada korišćena su i dva *open-access* onlajn repozitorijuma fotografija sa protestnih okupljanja u Srbiji i dijaspori: Protestografija³⁹ i Protesti.pics⁴⁰.

Slika 1. Treba dodati naziv

Izvori: Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518>; *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama*, Protesti.pics. Dostupno preko: <https://protesti.pics/>; *Digitalni arhiv transparentata* (online photo database), Protestografija. Dostupno preko: <https://protestografija.cloud/>

³⁶ *Studenti: sloboda medija u Srbiji ne postoji*, Demostat. Dostupno preko: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/studenti-sloboda-medija-u-srbiji-ne-postoji/2225> (pristupljeno 2. oktobra 2025).

³⁷ Nemanja Zvijer, Marija Radoman i Aleksandra Marković, “The formal features of protest slogans as an element of symbolic struggle in Serbia’s faculty blockades (2024–2025)”, in: Milica Vesković Anđelković i Milan Urošević (eds.), *New Divisions, Struggles and Solidarities in South East Europe. Book of Proceedings International Scientific Conference, Belgrade, June 13–14, 2025*, Sociological Scientific Society of Serbia, 2025, pp. 87–88.

³⁸ Isto, p. 82.

³⁹ *Digitalni arhiv transparentata* (online photo database), Protestografija. Dostupno preko: <https://protestografija.cloud/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).

⁴⁰ *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama* (online photo database), Protesti.pics. Dostupno preko: <https://protesti.pics/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).

Kao i u slučaju protesta devedesetih godina, među transparentima humoriističnog karaktera⁴¹ moguće je uočiti nekoliko tematskih celina. Na primer, parodiranje stanja demokratskih sloboda, koruptivnih radnji ili navodnih ekonomskih uspeha države oličenih u frazi o Srbiji kao „ekonomskom tigru“⁴² pokazalo se kao čest motiv studentskih transparentata. Istovremeno, zabeležen je i veliki broj raznovrsnih slogana koji nose popkulturne reference iz sveta filma, muzike, video-igara ili mim kulture, koji obuhvataju kako interne, tako i eksterne transparente, a čije razumevanje zahteva određeni nivo generacijskog specijalističkog znanja. Tako transparent sa natpisom „Nemamo mi šta da se skupljamo, mi smo se ovde raširili“ studenata niškog Filozofskog fakulteta, zahteva prethodno poznavanje karaktera Duška Krtola iz igrane serije *Vratiće se rode*, dok je za razumevanje kartonskog transparenta studentkinje Pravnog fakulteta u Kragujevcu koji prikazuje „Reverse Card“ iz popularne igre „Uno“ potrebno znati da ona označava promenu smera, odnosno „štetu“ za igrača sa čije strane igra dolazi.⁴³ Jednu zanimljivu kombinaciju lokalnog humora i popkulturne refrence (na čuvenu video-igru „Mortal Combat“) možemo uočiti na primeru parole „ФИНІШ хим“, uočene na niškom protestu „Gde se maješ“⁴⁴.

Naravno, mlađe generacije nisu jedini generatori protestnih popkulturnih referenci, pa je, primera radi, zabeležena i upotreba transparentata čija se igra reči odnosi na narodnooslobodilačku borbu i stihove Đorđa Balaševića⁴⁵ („Padaj silo i nepravdo“, „Ne lomite mi studente“, „Računajte na NS“).

⁴¹ Imajući u vidu tragični povod za izbijanje protesta i potonju reakciju vlasti, jasno je da humor neće u svim slučajevima biti izabrana strategija, te značajan broj transparentata i javnih performansa nosi ozbiljne poruke. Autori pomenute studije navode kao neke od najčešće korišćenih simbola reči poput „pravda“, „mi“, „sistem“, „blokada“, „korupcija“. Nemanja Zvijer, Marija Radoman i Aleksandra Marković, „The formal features of protest slogans as an element of symbolic struggle in Serbia's faculty blockades (2024–2025)“, nav. delo, p. 89.

⁴² Zanimljivo je da je raskorak između fasade zvaničnih diskursa i percipiranog realnog stanja predstavljao jedan od najčešćih motiva političkog humora u autoritarnim državama realnog socijalizma. Primera radi, uobičajeni vic u Čaušeskuovskoj Rumuniji bio je onaj gde prodavac na pitanje da li ima hleba odgovara kupcu da je ušao u radnju u kojoj nema mesa, a da se radnja u kojoj nema hleba nalazi preko puta. Dan Panaet, „Political implications of humor“, *Romanian Journal of Analytic Philosophy*, Vol. VIII, p. 30.

⁴³ Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, nav. delo.

⁴⁴ *ФУНИШ хим* (Threads post), Threads. Dostupno preko: https://www.threads.com/@neposlusna_/post/DJye6OvMyEK (pristupljeno 27. januara 2026).

⁴⁵ *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama*, Protesti.pics, nav. delo.

Istovremeno, kako je reč o širokoj protestnoj koaliciji, koja je ne samo generacijski već i kulturno-ideološki heterogena⁴⁶, i turbofolk stihovi poput kafanskog hita „Džabe, care” Suzane Jovanović iz 1997, poslužili su kao inspiracija protestnog humora. Ipak, kao jedna od najprepoznatljivijih muzičkih tema protesta ističe se uvodna špica iz serije *Bolji život*. Korišćena na protestima još 2017, našla se na meti kritike provladinih medija kao patetični pokušaj skupljanja (jugo)nostalgčnih političkih poena.⁴⁷ Međutim, nekoliko godina kasnije, pokazalo se da će se upravo ona svojom tematikom savršeno uklopiti u protestni „soundtrack”.

Pored toga, i veliki broj globalno prepoznatljivih mimova (“It’s ok”, „They’re the same picture”, “Virgin vs Chad” i drugi) našao je svoju primenu u studentskim protestima, kao element transparenata ili u cirkulaciji na satiričnim stranicama na društvenim mrežama. Kao nasleđe digitalnog doba, deljenje politički inspirisanih mimova nije nešto što je predviđeno priručnikom Džina Šarpa, no, poznajući univerzalnost humora, on sam je predvideo mogućnost da „nove metode mogu biti razvijene ili improvizovane s vremenom”⁴⁸. Na način na koji je osnivanje ANEM-a omogućilo zaobilaženje infomacione zavesе RTS-a devedesetih godina⁴⁹, konzumacija sadržaja na društvenim mrežama danas omogućava zaobilaženje narativa koji dolazi iz tradicionalnih medija nad kojima vlada ima kontrolu, što je posebno značajno kada se uzme u obzir okrenutost „generacije Z” ka alternativnim izvorima informisanja.⁵⁰ Primera radi, onlajn istraživanje Instituta društvenih nauka

⁴⁶ Ideološka heterogenost demonstranata je nesumnjivo jedna od najslabijih tačaka protestnog pokreta, te ujedno i najjači adut vlasti za njihovo razvodnjavanje. To može biti razlog zašto su „velike teme”, kao što su Kosovo, Republika Srpska, evropske integracije i Rusija, rizične po unutargrupnu koheziju i nalaze se u drugom planu humorističnih metoda. Sa motivom funkcionisanja pravne države kao najmanjim zajedničkim sadržaoce, studentski i građanski protesti manje liče na „srpski Majdan”, kako ih vladini mediji neretko predstavljaju, a više na beloruske demonstrante iz 2020, koji „nemaju geopolitičku motivaciju [...] već samo žele slobodne izbore” Naja Bentzen, *Belarus on the brink*, European Parliamentary Research Service, August 2020.

⁴⁷ Dejan Novaković, *Ja hoću život, bolji život...*, Politika. Dostupno preko: <https://www.politika.rs/scc/clanak/557797/najnovije-vesti-aleksandar-jovanovic-cuta-svetlana-ceca-bojkovic-glumci-protest-opozicije> (pristupljeno 27. januara 2026).

⁴⁸ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, nav. delo, p. 114.

⁴⁹ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, p. 116.

⁵⁰ Aktivnost srpskih studenata možemo posmatrati kao deo šireg fenomena porasta političkog angažmana „generacije Z”, koji i na drugim podnebljima ima generacijski specifične osobine. U Indoneziji, Nepal i na Filipinima, najprepoznatljivije

o studentskim i građanskim protestima, sprovedeno na uzorku od 11.110 ispitanika u martu 2025, pokazuje da je u starosnoj grupi 18–29 godina 90,6% ispitanika odabralo društvene mreže, kanale aktivista, fakulteta u blokadi ili političara kao način za informisanje o aktuelnim protestima, naspram samo 9,8% ispitanika koji su označili televizije sa nacionalnom pokrivenošću kao jedan od metoda informisanja.⁵¹

U okviru popkulturnih referenci, uočljivo karakterističan motiv protesta postali su slogani sa tematikom serijala *Gospodar prstenova*, te je na više okupljanja bilo moguće naići na transparente sa porukama “You shall not pass”, “Things are now in motion that cannot be undone”, “Rohan calls for aid” i drugih⁵². Istovremeno, sa svojom nedvosmislenom distinkcijom dobra i zla, ova popkulturna referenca možda najpodesnije podržava teoriju humora kao izraza superiornosti⁵³, gde se demonstranti i studenti identifikuju sa moralno superiornom stranom, implicirajući da se sa druge strane nalaze groteskni i zli Orci, ali bez njihovog direktnog prikazivanja kao takvih. Uz univerzalnu prepoznatljivost Tolkinovog dela među globalnom fan-bazom, ništa manje bitno je i to da se ovakav oblik izražavanja protesta može posmatrati kao oblik komunikacije ka spolja i skretanja pažnje na studentsku borbu javnosti van zemlje. Tako je upotreba prepoznatljivih zastava i transparenata sa „LotR” tematikom u Srbiji već zaintrigirala međunarodne fanove serijala – diskusija o tome na jednom postu stranice Reddit ima 13 hiljada „upvota” i preko 600 komentara⁵⁴, dok se na Instagram fan stranici “Tales of the rings”, koju prati 221.000 ljudi, pojavila slika sa protesta iz Čačka⁵⁵.

obeležje protesta postale su reference na *One Piece*, japanski manga film iz 1997, u kojem se grupa piratskih odmetnika suprotstavlja tiranskoj svetskoj vladi. Rebecca Ratcliffe, *A symbol of liberation’: how the One Piece manga flag became the symbol of Asia’s gen Z protest, movement*, The Guardian. Dostupno preko: <https://www.theguardian.com/world/2025/sep/24/how-one-piece-manga-flag-became-symbol-asia-gen-z-protest-movement-liberation> (pristupljeno 15. oktobra 2025).

⁵¹ *Studentski i građanski protesti u Srbiji – motivi, uzroci i ciljevi* (neobjavljeni SPSS podaci), Institut društvenih nauka, Beograd, 2025.

⁵² Baletić Katarina, *Pump It!': Poster Art Brings Creativity to Serbia's Mass Protests*, Balkan Insight. Dostupno preko: <https://balkaninsight.com/2025/03/05/pump-it-poster-art-brings-creativity-to-serbias-mass-protests/> (pristupljeno 2. oktobra 2025).

⁵³ Ofer Feldman, “Humor and Politics: A Conceptual Introduction”, nav. delo, p. 4.

⁵⁴ *What are these flags at the current protests in Serbia?* (online forum post), Reddit. Dostupno preko: https://www.reddit.com/r/vexillology/comments/1jijq38/what_are_these_flags_at_the_current_protests_in/ (pristupljeno 2. oktobra 2025).

⁵⁵ *Captured during the student protest in Čačak, Serbia. Serbia calls for aid – and Rohan shall answer!* (Instagram post), Instagram, Dostupno preko: <https://www.instagram.com/p/DJ9xZaKOVDF/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).

Slika 2. Popularna kultura i „GenZ” humor

Izvori: Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518>; Baletić Katarina, *Pump It!': Poster Art Brings Creativity to Serbia's Mass Protests*, nav. delo.

Kao i na protestima iz 1996, veliki broj slogana predstavlja poruke upućene direktno predstavnicima vlasti – najčešće su u pitanju reakcije na izjave predsednika (minimiziranje broja učesnika protesta se ponovo javlja kao jedna od strategija vlasti), ali neretko i drugih državnih funkcionera, poput izjave Vladimira Đukanovića o „deci kao vlasništvu države”⁵⁶, koja je proizvela kontraproduktivni efekat dovoljno značajan da se i sam predsednik Vučić morao ograditi od nje⁵⁷ (NIN, 2024). Pretnje upotrebom jedinice „Kobre”, kao i rani pokušaji demotivisanja i nasilnog razbijanja (tada još uvek prevashodno studentskog) protestnog pokreta, takođe su u više navrata poslužile kao motiv proizvodnje parodijskih transparenta.

⁵⁶ *Osuda izjave Vladimira Đukanovića – „deca su vlasništvo države”*, Insajder TV. Dostupno preko: <https://www.insajder.net/prenosimo/osuda-izjave-vladimira-đukanovica-deca-su-vlasnistvo-drzave> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

⁵⁷ *Vučić o izjavi Đukanovića: Napravio je veliku grešku, deca nisu vlasništvo države*, NIN. Dostupno preko: <https://www.nin.rs/politika/vesti/64504/vucic-o-izjavi-vladimira-đukanovica-deca-nisu-vlasnistvo-drzave-napravio-je-gresku> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

Slika 3. Lična obraćanja predsedniku

Izvori: Lična arhiva autora; *Digitalni arhiv transparenata* (online photo database), Protestografija. Dostupno preko: <https://protestografija.cloud/>; Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518>; *ФУНИШ ХИМ* (Threads post), Threads. Dostupno preko: https://www.threads.com/@neposlusna_/post/DJye6OvMyEK

Lično ismevanje autoritarnih figura u teoriji nenasilne akcije prepoznato je kao posebna metoda.⁵⁸ Ono može biti posebno korisno kao sredstvo kojim se smanjuje „aura nedodirljivosti” autoritarnih vođa među populacijom onih koji režim podržavaju iz straha i navike, dok same autokrate stavlja u tzv. dilema situaciju. Dilema situacija je *lose-lose* situacija za autoritarnu vlast, gde i reakcija i odsustvo reakcije na određeni skeč, performans ili slogan predstavljaju propagandni poraz za stranu koja je targetirana takvom akcijom. Tako Srđa Popović opisuje akciju „Smešno bure”, u kojoj je Beograđanima ponuđeno da za jedan dinar udare bure sa likom predsednika Miloševića. U ovom slučaju, „nepostupanje” podrazumeva nekažnjivost subverzivne delatnosti, dok „hapšenje bureta” (ishod koji se dogodio) čini policiju neozbiljnom i dodatno komičnom.⁵⁹ Kao još bolji primer može poslužiti slučaj iz 2013, kada je policija u Ankari upozorila na „neprihvatljivost javnog iskazi-

⁵⁸ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, nav. delo, p. 145.

⁵⁹ Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 81.

vanja nežnosti", što je izazvalo talas „protestnog ljubljenja", koji je stvorio dilema situaciju.⁶⁰

Ovakva metoda može imati disproporcionalno veći značaj u slučaju kada je „meta" psihološki osetljiva na ovakav tip humora. Za ovakvu situaciju ilustrativan je slučaj bivšeg hrvatskog predsednika Franje Tuđmana, odnosno njegovog nervoznog i revanšističkog odnosa prema nedeljniku *Feral Tribune*, budući da je, kako Ivica Ivanišević navodi, „on jednostavno bio iznimno neduhovit čovek [...] koji je imao osobnih problema sa satirou kao takvom [...] čime je postao pogodna ličnost za satiru"⁶¹. Odgovarajući primer iz savremene srpske prakse bilo bi saopštenje studenata Pravnog fakulteta o predsedniku Srbije kao „predmetnoj instituciji sa ograničenim brojem [...] mahom ceremonijalnih nadležnosti"⁶², odnosno time inspirisani transparent koji je postao sastavni deo praktično svih kasnijih protestnih šetnji – „Nisi nadležan". Zahtevom da „sudska vlast i javno tužilaštvo rade svoj posao"⁶³ studenti marginalizuju ličnost predsednika, te pomenuti jednostavni i direktni slogan, prema Srđanu Miloševiću, predstavlja praktično najvažniju poruku protesta.⁶⁴

Dok su duhoviti slogani i masovno učešće studenata i mladih nasleđe protesta iz 1996, kao jedno od zaveštanja strategija pokreta Otpor izdvajaju se humoristični performansi i skečevi koji uključuju manji broj posvećenih aktivista, pa takve akcije nisu izostale ni ovaj put. Tako su, na primer, u duhu čuvene akcije „Potraga za rektorom", studenti Fakulteta dramskih umetnosti snimili ironični video-skeč o „nestanku" republičke javne tužiteljke

⁶⁰ James L. Van Hise, *Dilemma Actions to Amplify the Power of Nonviolent Campaigns*, International Centre on Nonviolent Conflict. Dostupno preko: https://www.non-violent-conflict.org/blog_post/dilemma-actions-to-amplify-the-power-of-non-violent-campaigns/ (pristupljeno 8. oktobra 2025).

⁶¹ Sven Milekić, *Turbulentna vremena hrvatskog tjednika Feral Tribune*, Balkan Insight. Dostupno preko: <https://balkaninsight.com/sr/2018/07/02/turbulentna-vremena-hrvatskog-tjednika-feral-tribune-06-29-2018/> (pristupljeno 8. oktobra 2025).

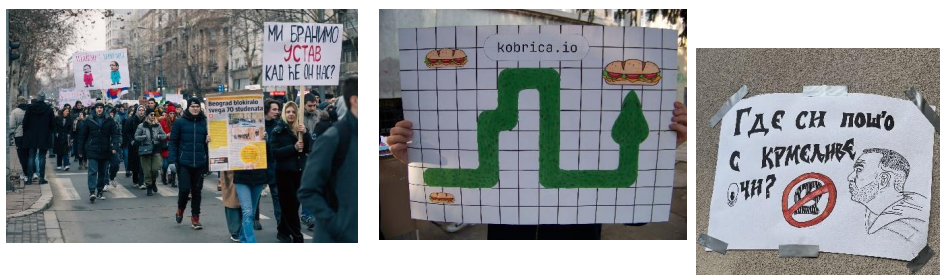
⁶² Željko Bošnjaković i Nada Vukajlović, *Zašto su studenti Pravnog Vučića nazvali „institucijom sa ograničenim brojem, mahom ceremonijalnih nadležnosti"?*, Danas. Dostupno preko: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/studenti-pravnog-aleksandar-vucic-institucija/> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

⁶³ Katarina Beširević, *„Nisi nadležan': How a Student Movement Dictates Political Change in Serbia (2024/2025)"*, nav. delo, p. 33.

⁶⁴ Maja Nikolić, *Nisi nadležan, dve reči koje najviše bole Vučića: Pozvao se na član 111 Ustava, ali ovaj – i taj je prekršio*, N1. Dostupno preko: <https://n1info.rs/vesti/nisi-nadlezan-dve-reci-koje-najvise-bole-vucica-pozvao-se-na-clan-111-ustava-ali-avaj-i-taj-je-prekrasio/> (pristupljeno 8. oktobra 2025).

Zagorke Dolovac, tehnički sličan Insajderovim istraživačkim projektima.⁶⁵ S druge strane, masovniji je bio performans „dekontaminacije” dnevnog lista *Informer*⁶⁶, gde je moguće zapaziti sličnost sa akcijom uručivanja kazni novinarima RTS-a, što je bila simbolična aluzija zrenjaninskih aktivista Otpora na drakonski Zakon o informisanju iz 1998.⁶⁷ Iako nije reč o istom metodu nasilne borbe, jer se prva odnosi na javni performans, a potonja na satiričnu nagradu, suština iza obe akcije je ista i svodi se na kritiku neetične i neprofesionalne medijske prakse.

Slika 4. Provokacije kao izvor kreativnosti

Izvori: *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama*, Protesti.pics. Dostupno preko: <https://protesti.pics/>; Aleksandra Marković, Nemanja Zvijer i Marija Radoman, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518>

Još jedan oblik humorističnih akcija je „satirična integracija u režim”, gde su ponovo studenti FDU sproveli slično ismevanje režima poput njihovih prethodnika iz Otpora. Članovi Otpora su u Kraljevu i Smederevu zahtevali da im se u partijskim prostorijama dozvoli učlanjenje u SPS, dok su u Nišu pokušali da u akciji „Slobodan Milošević – prividni heroj” predsedniku uruče simboličnu medalju.⁶⁸ Dvojica studenata FDU koji su otišli korak dalje i tajno se infiltrirali u „ćacilend” kako bi snimili kratki film koji pokazuje da njegove stanovnike čine „socijalno ugroženi, potplaćeni ili ucenjeni ljudi” u ulozi

⁶⁵ Ana Kalaba, *Novi video studenata FDU baca u senku sve prethodne: Gde je nestala Zagorka Dolovac?*, Nova.rs. Dostupno preko: <https://nova.rs/magazin/prica-se/novi-video-studenata-fdu-gde-je-nestala-zagorka-dolovac/> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

⁶⁶ *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama* (online photo database), Protesti. pics, nav. delo.

⁶⁷ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, p. 92.

⁶⁸ Isto, p. 93.

„studenata koji žele da uče” bili su toliko ubedljivi, da su ih kolege studenti najpre optužili da su izdajnici.⁶⁹

Slika 5. Studenti u akciji „dekontaminacije” *Informera*

Izvor: *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama*, Protesti.pics. Dostupno preko: <https://protesti.pics/>

U svim navedenim slučajevima se kao zajednički imenitelji izdvajaju generalno vedra atmosfera, svojevrsni „timbuilding” kroz različite vrste nepolitičkih akcija i igara, transgeneracijska solidarnost, spontanost i duhovitost koje su u oštrom kontrastu sa generičkim i repetitivnim porukama sa vladinih kontramitinga. U teoriji nenasilne akcije, ovakav pristup ima jedan krovni cilj – da s vremenom ubedi saveznike režima da promene stranu tako što će ih naterati ili da „počnu da preispituju sopstvenu poziciju i metode”, ili da razviju „otvorene simpatije prema motivima demonstiranja”.⁷⁰ Drugim rečima, poenta nenasilnih kampanja je da privuku stubove podrške⁷¹, umesto da ih „gu-

⁶⁹ Nedeljnik, *Tajna akcija studenata FDU: Infiltrirali se u „Ćacilend” i zabeležili neverovatne događaje* (VIDEO). Nedeljnik. Dostupno preko: <https://www.nedeljnik.rs/tajna-akcija-studenata-fdu-infiltrirali-se-u-cacilend-i-zabelezili-neverovatne-dogadjaje-video/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).

⁷⁰ Gene Sharp, *How Nonviolent Struggle Works*, nav. delo, pp. 116–117.

⁷¹ Sa ciljem konvertovanja stubova podrške, teorija nenasilja savetuje oprez u pogledu širenja mržnje prema pojedincima koji ih čine. To, međutim, ne podrazumeva

raju ne bi li ih oborili", što je slučaj sa nasilnim akcijama.⁷² Strateški humor se ranije pokazao kao najpodesniji alat, kada aktivisti Otpora „nisu radili ništa suvo i politički", već su „želeli da sve bude zabavno, ili, još bolje, smešno"⁷³. Međutim, budući da godinu dana nakon pada nastrešnice u Novom Sadu protesti i dalje traju, otvara se pitanje – koliko je nenasilna strategija zapravo efikasna?

LAUGHTIVISM, SLACKTIVISM?

Činjenica da politička kriza započeta 1. novembra 2024. još uvek nije došla do razrešenja može navesti na zaključak da je studentski pokret izabrao neadekvatnu strategiju. Istorijsko iskustvo donekle upućuje na to, jer, naime, „ne postoje dokazi da humor može da sruši totalitarni režim"⁷⁴. Sovjetski Savez je nastavio da bude moćno carstvo „uprkos svim vicevima o komunizmu", a u trenutku kada je Ronald Regan kao „veliki šoumen" demonstrirao nadmoć američke meke moći pričajući sovjetske viceve, ta država je već bila bolesnik koju su u takvo stanje doveli drugi faktori. Znači li to da je i u slučaju Srbije potrebno čekati da se politička i društvena kriza razreše faktorima koji se nalaze van aktivnosti i političkog angažmana koji dolaze odozdo, od samih građana?

Moguće je identifikovati nekoliko potencijalnih slabosti „lafitivizma", ili „smehovizma" u srpskom slučaju. Prvo, dva suprotstavljena tabora (prostudentski i prorežimski pojedinci) već su jasno definisana. U pomenutom istraživanju IDN-a, u taboru onih koji podržavaju proteste, 92% smatra da je razlog njihovog pokretanja „iskrena želja da se utvrdi odgovornost za izgubljene živote", dok za 90,9% ispitanika u protivničkom taboru taj razlog leži u „delovanju stranog faktora sa ciljem destabilizacije zemlje"⁷⁵. Sa čvrsto učaurenim vrednosnim stavovima, čini se da nema previše prostora za „konverziju", te je insistiranje na humorističnim taktikama ograničeno na zatvorenu grupu

da će se od korisnika nenasilnih taktika očekivati da „vole" svoje protivnike, već da nastoje da razdvoje „zlo" od „zločinitelja", koji su i sami „zarobljenici sopstvenog sistema i politika". Isto, pp. 107, 121. Ovo, međutim, postaje teško kada je u društvu već dostignut visok nivo polarizacije. U takvom slučaju, ispunjenje zahteva bez vrednosnog konvertovanja, ili nenasilno prisiljavanje postaju realniji ciljevi. Isto, p. 121.

⁷² Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 151.

⁷³ Isto, str. 17.

⁷⁴ Linda Weiser Friedman, and Hershey H. Friedman, "Jewish Humor as a Survival Tool and a Bridge to Social Justice", nav. delo, p. 153.

⁷⁵ *Studentski i građanski protesti u Srbiji – motivi, uzroci i ciljevi*, nav. delo.

kojoj nije potrebno dodatno ubeđivanje. Drugo, činjenica da je vlast donekle tolerantna prema upotrebi satiričnih metoda kao sredstva kritike može ukazivati na to da u okviru nje postoji strateška svest o „političkom džiju-džicu” o kome piše Šarp. Štaviše, ovo može poslužiti i kao dokaz izvesne markuzeovske represivne tolerancije, gde se „nemoćnim građanima dozvoljava da otvoreno ismevaju sistem, institucije i represiju”⁷⁶, što režimu omogućava da tvrdi da je u biti demokratski. Treće, humoristične strategije mogu predstavljati iluziju doprinosa sažetu u pojmu „slaktivizma” (*slacktivism*), koju rečnik *Merriam Webster* definiše kao „praksu upadljivog pokazivanja podrške nekom cilju (na primer objavama na društvenim mrežama ili isticanjem zastave ili znaka), bez preduzimanja stvarnih koraka ka promeni”⁷⁷. Četvrto, humor nema univerzalnu primenljivost, jer u određenim oblastima gde „ne postoji istorija građanskih protesta, lokalna vlast je pod čvrstom kontrolom a represija jaka” može biti kontraproduktivan.⁷⁸ Konačno, humor se može čini neadekvatnim jer razrešenje krize leži u drugačijim metodama, što je teza koju antiklimaktični 15. mart i navodno potonje osipanje protesta mogu podupreti.

ZAKLJUČAK

Uprkos svim istaknutim nedostacima i slabostima humorističnog pristupa kao strategije antiautoritarne borbe, potcenjivački stav prema ulozi nenasilja i humora ipak ne odgovara njihovom realnom doprinosu iz nekoliko razloga. Kako teorija oslobođenja predviđa, protestni humor predstavljao je ventil za eksploziju ogromnog potisnutog nezadovoljstva i energije pobune. Na taj način, izvukao je na hiljade (prvenstveno mladih) građana iz političke pasiviziranosti i apatije, da bi ono što je započelo kao protest protiv jedne tragedije za manje od godinu dana postalo *de facto* primarni nacionalni opozicioni pokret, koji se proširio van samih studenata i počeo da pravi koalicije s drugim grupama u društvu.⁷⁹ Njegova socijalna funkcija neosporna je kada se uzme u obzir da je predstavljao značajan izvor unutargrupne solidarnosti i osećanja zajedništva za pokret kojem ideološka heterogenost objektivno može da pred-

⁷⁶ Ofer Feldman, “Humor and Politics: A Conceptual Introduction”, nav. delo, str. 14.

⁷⁷ *Slacktivism*, Merriam Webster.com dictionary. Dostupno preko: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/slacktivism> (pristupljeno 15. oktobra 2025).

⁷⁸ Janjira Sombatpoonsiri, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*, nav. delo, str. 139.

⁷⁹ Breza Race Maksimović i Srđa Popović, *How Serbian Students Created the Largest Protest Movement in Decades*, Journal of Democracy. Dostupno preko: <https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/how-serbian-students-created-the-largest-protest-movement-in-decades/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).

stavlja najveću prepreku.⁸⁰ Takođe, pokazao je da ima transformativnu moć da atmosferu očaja i defetizma pretvori u energičnost i optimizam. Najbitnije, pokazao se kao viralni antidot za strah, čije odsustvo omogućava aktivistima da istraju uprkos represiji.⁸¹ Stoga izostanak konverzije kao jednog od kriterijuma uspešnosti nenasilne borbe, kako sam Šarp navodi, i dalje ne mora da predstavlja poraz. Dokaz o unapređenom odnosu moći je, na primer, činjenica da je vlast incijalno pokazala spremnost na određene koncesije, a dosledna primena nenasilnih metoda, uprkos očekivanoj i predviđenoj represiji, i dalje može imati efekte na ubeđivanje onih koji su neutralni ili predstavljaju „treću stranu”⁸². Naposljetku, oživljeno samopouzdanje prodemokratskih delova društva, oličeno u ideji da su alternativni oblici organizacije vlasti i društva mogući i dostižni, predstavlja verovatno najupečatljivije nasleđe protestnog pokreta iz 2024/2025, koncizno sažeto u stavu da „kada obični ljudi steknu svest o sopstvenoj snazi, obično neće biti raspoloženi da se ikad više vrate u pasivnost i poslušnost”⁸³. U tom smislu, ne bi bilo preterano reći da je humor obavio svoju ulogu, te da je izvesno da će nastaviti da bude upotrebljavan kao sredstvo nenasilne antiautoritarne borbe i u budućnosti.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Baletić Katarina, *Pump It!': Poster Art Brings Creativity to Serbia's Mass Protests*, Balkan Insight. Dostupno preko: <https://balkaninsight.com/2025/03/05/pump-it-poster-art-brings-creativity-to-serbias-mass-protests/> (pristupljeno 2. oktobra 2025).
- [2] Bentzen Naja, *Belarus on the brink*, European Parliament Research Service, 2020.
- [3] Beširević Katarina, „'Nisi nadležan': How a Student Movement Dictates Political Change in Serbia (2024/2025)”, *Contemporary Southeastern Europe*, Vol. 12, No. 1, pp. 30–38.
- [4] Boissoneault Lorraine, *When Actors Mixed Politics and Comedy in Ancient Rome*, Smithsonian Magazine. Dostupno preko: <https://www.smithsonianmag.com/history/when-actors-mixed-politics-and-comedy-ancient-rome-180963005/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).
- [5] Bošnjaković Željko i Vukajlović Nađa, *Zašto su studenti Pravnog Vučića nazvali „institucijom sa ograničenim brojem, mahom ceremonijalnih nadležnosti”?*, Danas.

⁸⁰ Katarina Beširević, „'Nisi nadležan': How a Student Movement Dictates Political Change in Serbia (2024/2025)”, nav. delo, p. 33.

⁸¹ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, nav. delo, p. 111.

⁸² Isto, p. 94.

⁸³ Srđa Popović i Metju Miler, *Mustra za revoluciju*, nav. delo, str. 167.

- Dostupno preko: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/studenti-pravnog-aleksandar-vucic-institucija/> (pristupljeno 9. oktobra 2025).
- [6] *Captured during the student protest in Čačak, Serbia. Serbia calls for aid – and Rohan shall answer!* (Instagram post), Instagram. Dostupno preko: <https://www.instagram.com/p/DJ9xZaKOVDF/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).
- [7] Cunningham Amanda Michelle, *Walt Disney and the propaganda complex: Government funded animation and Hollywood complicity during WWII*, master teza, Univerzitet u Nevadi, Las Vegas, 2014.
- [8] *Digitalni arhiv transparenata* (online photo database), Protestografija. Dostupno preko: <https://protestografija.cloud/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).
- [9] Feldman Ofer, "Humor and Politics: A Conceptual Introduction", in: Ofer Feldman (ed.), *Political Humor Worldwide: The Cultural Context of Political Comedy, Satire and Parody*, Springer Nature Singapore, 2024, pp. 1–30.
- [10] *ФуНИИИХ хум* (Threads post), Threads. Dostupno preko: https://www.threads.com/@neposlusna_/post/DJye6OvMyEK (pristupljeno 27. januara 2026).
- [11] Friedman Linda Weiser, and Friedman Hershey H., "Jewish Humor as a Survival Tool and a Bridge to Social Justice", in: Ofer Feldman (ed.), *Political Humor Worldwide: The Cultural Context of Political Comedy, Satire and Parody*, Springer Nature Singapore, 2024, pp. 139–158.
- [12] Halliwell Stephen, "Aristophanic Satire", *The Yearbook of English Studies*, Vol. 14, Satire Special Number, Essays in Memory of Robert C. Elliott 1914–1981, pp. 6–20.
- [13] Kalaba Ana, *Novi video studenata FDU baca u senku sve prethodne: Gde je nestala Zagorka Dolovac?*, Nova.rs. Dostupno preko: <https://nova.rs/magazin/prica-se/novi-video-studenata-fdu-gde-je-nestala-zagorka-dolovac/> (pristupljeno 9. oktobra 2025).
- [14] Klumbytė Neringa, and Yermieieva Kateryna, "Ukrainian War Humor and Civic Activism in 2022", *Nationalities Papers*, pp. 1–38.
- [15] Maksimović Breza Race, and Popović Srđa, *How Serbian Students Created the Largest Protest Movement in Decades*, Journal of Democracy. Dostupno preko: <https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/how-serbian-students-created-the-largest-protest-movement-in-decades/> (pristupljeno 1. oktobra 2025).
- [16] Marković Aleksandra, Zvijer Nemanja, and Radoman Marija, *Photographic Archive of Student Protest Banners from the Faculty Blockades in Serbia, 2024–2025 (Version 1)*, Zenodo. Dostupno preko: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15470518> (pristupljeno 2. oktobra 2025).
- [17] Milekić Sven, *Turbulentna vremena hrvatskog tjednika Feral Tribune*, Balkan Insight. Dostupno preko: <https://balkaninsight.com/sr/2018/07/02/turbulentna-vremena-hrvatskog-tjednika-feral-tribune-06-29-2018/> (pristupljeno 8. oktobra 2025).
- [18] Nikolić Maja, *Nisi nadležan, dve reči koje najviše bole Vučića: Pozvao se na član 111 Ustava, ali avaj – i taj je prekršio*, N1. Dostupno preko: <https://n1info.rs/vesti/nisi-nadlezan-dve-reci-koje-najvise-bole-vucica-pozvao-se-na-clan-111-ustava-ali-avaj-i-taj-je-prekrasio/> (pristupljeno 8. oktobra 2025).

- [19] Novaković Dejan, *Ja hoću život, bolji život...*, Politika. Dostupno preko: <https://www.politika.rs/scc/clanak/557797/najnovije-vesti-aleksandar-jovanovic-cuta-svetlana-ceca-bojkovic-glumci-protest-opozicije> (pristupljeno 27. januara 2026).
- [20] *Osuda izjave Vladimira Đukanovića – „deca su vlasništvo države”*, Insajder TV. Dostupno preko: <https://www.insajder.net/prenosimo/osuda-izjave-vladimira-dukanovica-deca-su-vlasnistvo-drzave> (pristupljeno 9. oktobra 2025).
- [21] Panaet Dan, “Political implications of humor”, *Romanian Journal of Analytic Philosophy*, Vol. VIII, str. 21–31.
- [22] Popović Srđa i Miler Metju, *Mustra za revoluciju*, Albion Books, Beograd, 2019.
- [23] *Protesti: Arhiva protesta u fotografijama* (online photo database), Protesti.pics. Dostupno preko: <https://protesti.pics/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).
- [24] Ratcliffe Rebecca, *A symbol of liberation’: how the One Piece manga flag became the symbol of Asia’s gen Z protest, movement*, The Guardian. Dostupno preko: <https://www.theguardian.com/world/2025/sep/24/how-one-piece-manga-flag-became-symbol-asia-gen-z-protest-movement-liberation> (pristupljeno 15. oktobra 2025).
- [25] Sharp Gene, *How Nonviolent Struggle Works*, The Albert Einstein Institution, Boston, MA, USA, 2013.
- [26] Sharp Gene, *The Politics of Nonviolent Action. Part Two: The Methods of Nonviolent Action*, Porter Sargent Publishers, Boston, MA, USA, 1980.
- [27] *Slacktivism*, Merriam Webster.com dictionary. Dostupno preko: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/slacktivism> (pristupljeno 15. oktobra 2025).
- [28] Sombatpoonsiri Janjira, *Humor and nonviolent struggle in Serbia*. Syracuse University Press, New York, 2015.
- [29] *Studenti: sloboda medija u Srbiji ne postoji*, Demostat. Dostupno preko: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/studenti-sloboda-medija-u-srbiji-ne-postoji/2225> (pristupljeno 2. oktobra 2025).
- [30] *Studentski i građanski protesti u Srbiji – motivi, uzroci i ciljevi*, [neobjavljeni SPSS podaci], Institut društvenih nauka, Beograd, 2025.
- [31] *Tajna akcija studenata FDU: Infiltrirali se u „Ćacilend” i zabeležili neverovatne događaje (VIDEO)*, Nedeljnik. Dostupno preko: <https://www.nedeljnik.rs/tajna-akcija-studenata-fdu-infiltrirali-se-u-cacilend-i-zabelezili-neverovatne-dogadjaje-video/> (pristupljeno 15. oktobra 2025).
- [32] Travlos Konstantinos, Akyüz Doruk, and Ceren Mert-Travlos, “Caricaturing the enemy: caricatures and the Greek-Turkish War 1919–1922”, *The European Journal of Humour Research*, Vol. 10 No. 4, pp. 57–81.
- [33] Van Hise James L., *Dilemma Actions to Amplify the Power of Nonviolent Campaigns*, International Centre on Nonviolent Conflict. Dostupno preko: https://www.non-violent-conflict.org/blog_post/dilemma-actions-to-amplify-the-power-of-non-violent-campaigns/ (pristupljeno 8. oktobra 2025).
- [34] *Veliki protest u Beogradu u fotografijama*, BBC News na srpskom. Dostupno preko: <https://www.bbc.com/serbian/articles/c140v1e13r5o/lat> (pristupljeno 9. oktobra 2025).

- [35] *Vučić o izjavi Đukanovića: Napravio je veliku grešku, deca nisu vlasništvo države*, NIN. Dostupno preko: <https://www.nin.rs/politika/vesti/64504/vucic-o-izjavi-vladimira-dukhanovica-deca-nisu-vlasnistvo-drzave-napravio-je-gresku> (pristupljeno 9. oktobra 2025).
- [36] *What are these flags at the current protests in Serbia?* (online forum post), Reddit. Dostupno preko: https://www.reddit.com/r/vexillology/comments/1jijq38/what_are_these_flags_at_the_current_protests_in/ (pristupljeno 2. oktobra 2025).
- [37] Webb Ronald G., "Political use of humor", *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 38, No. 1, str. 35–50.
- [38] Zvijer Nemanja, Radoman Marija i Marković Aleksandra, "The formal features of protest slogans as an element of symbolic struggle in Serbia's faculty blockades (2024–2025)", u: Milica Veskočić Anđelković i Milan Urošević (ur.), *New Divisions, Struggles and Solidarities in South East Europe Book of Proceedings International Scientific Conference, Belgrade, June 13–14, 2025*, Sociological Scientific Society of Serbia, 2025, pp. 79–96.

Milan Blagojević

HE WHO LAUGHS MEANS NO HARM: POLITICAL HUMOR AS A METHOD OF NONVIOLENT ACTION IN CIVIC PROTESTS IN SERBIA

Abstract

One of the most recognizable features of the civic protests that have been continuously taking place in Serbia since November 2024 is the strategic use of political humor within a broad big-tent coalition of diverse civic movements and individuals. Under conditions of political repression and the near-total dominance of the authorities over traditional media, so-called "laughtivism" stands out as one of the most powerful tools in the arsenal of pro-democracy movements, as it represents an ideally asymmetric tactic: a violent response to it is counterproductive, imitation is clumsy, production is decentralized, and the incubators of viral meme creation and satirical messaging are tailored to previously passive younger generations who have meanwhile become the primary actors of democratic protests. Building on theoretical assumptions established by Professor Gene Sharp, often referred to as the "Machiavelli of nonviolent action," the paper examines how political humor through satire, parody, and meme culture is strategically employed to challenge authoritarianism, articulate resistance, delegitimize the propaganda of ruling structures, overcome fear, and mobilize citizens, while also pointing to the limitations and potential risks of overreliance on humor as a method of nonviolent action.

Keywords:

Political satire, activism, social media, student movement, meme culture, civic protests in Serbia 2024/2025